Sprekende Stenen in de St. Maartens-Kerk te Weert.

HET boekje van Dr. Mr. J. Belonje „*Steenen Charters*" [1]) bracht mij er toe, den vloer mijner parochiekerk eens nauwkeuriger te bekijken dan recht-geaarde kerkbezoekers plegen te doen. Hoewel de daartoe behorende grafstenen niet meer in den oorspronkelijken toestand verkeren, zijn zij toch nog merendeels aanwezig; zij zijn nl. gebruikt tot het vormen van twee overlangse en drie dwars-paden in elke beuk en van een opstaanden rand langs de zijmuur van iedere zijbeuk. Voor deze padenaanleg zijn vele stenen in stroken verdeeld; enig puzzle-instinct zal noodig zijn om deze met hun opschriften te reconstrueren. Algehele reconstructie is bovendien niet voetstoots mogelijk, omdat de beide overlangse paden der middenbeuk en het binnenpad van elke zijbeuk bijna geheel door een planken vloer en de buitenrand van de buitenpaden der zijbeuken door den opstaanden steenen rand bedekt zijn. Ook het hek van de doopkapel verbergt een aantal opschriften.

Alles te samen zijn er enkele honderden stenen aanwezig, waaronder verscheidene van vóór 1600. [2]) De conclusie is dus gewettigd dat een grondige vloerinspectie menige interessante vondst belooft. Intussen heeft de tand des tijds of duidelijker de voet van den kerkganger de opschriften niet onberoerd gelaten. Vooral de beide dwarspaden in elke beuk voor en achter de communiebank zijn afgesleten; in bepaald desolaten toestand verkeert de meest monumentale, maar jongste steen, nl. die welke in 1841 midden in het hoogkoor geplaatst werd boven het graf van den aldaar na zijn onthoofding in 1568 begraven Philips van Montmorency, graaf van Horne. De ornamenten van ingelegd wit marmer zijn sterk gebarsten en de 16 geknotte adelaartjes der Montmorency's liggen zelfs in gruzelementen. Het eregraf van dit kopstuk van het anti-Spaans verzet verdient het beter.

De z.g. eerste steen der kerk is zijn naam nog minder waard dan dit gewoonlijk met eerste stenen het geval is; hij bevindt zich in de zuidelijke buitenmuur vlak onder en ter breedte van het 3e venster van het Westen af. Aan elke zijkant voorzien van de boven elkaar geplaatste wapens van Horne en Weert, zegt hij in gothische letters:

Int-guldê-iaer-van-vijfftiêhôdert
is-gebrokê-dy-ald-kerck-u-ny-en-wôdt (wondert SS)
ende-op-avent-magdaleen
is gelacht dy yerste steen.

Dat de steenlegging niet, zoals men wel eens gelezen heeft [3]), in 1500, het jaar der afbraak van de oude kerk, plaats greep, blijkt uit de corresponderende post uit de stadsrekeningen per 21 Juli 1501: Item den xxi-sten daich in Julio op Maria Magdalenen avont des morghens omtrent vi uren iss dat fundament van onzer nuwer kercken aingelacht, heefft mijn ghenedgen Heer van Horne Greve Jacop den iersten steyn doin leggen ende der burgemeester den anderen ende dair onder gelaicht enen Koels postulansgulden facit 1 gulden 10 st. [4])

Deze steen heeft echter nog een groter en hardnekkiger vergissing op zijn geweten, nl. als zou hij de zg. eerste steen der kerk in haar geheel zijn, terwijl hij dat slechts is van de in 1501 begonnen uitbreiding naar het westen met zes traveeën. De drie oostelijke traveeën en de koren waren reeds een halve eeuw eerder gebouwd, kennelijk met voorlopig behoud der „alde kerck". Dat zegt de stijlkritiek, uitgedrukt in de Voorlopige Lijst [5]), en wordt bevestigd door de stadsarchieven. In

1456 wordt nl. gesproken van een „nieuwen bouwe aan derselver inser kercken koir.... gedaen" [6]). Niettemin wordt het begin van de bouw der „nieuwe" Kerk telkens weer opnieuw bijna een halve eeuw te laat gedateerd [7]). Frappons toujours!

Een andere steen bracht juist correctie ener vergissing. Gelegen tussen het Hoog- en het O.L.Vrouwekoor (dat van de zuidelijke zijbeuk), 215 cm hoog en 83 cm breed, missende de linkerrand, geeft hij in latijnse kapitalen:

–DO . . . / . .D–CHRISTIANO (achtdelige hoekrozet)/. . . BOECHOLT–CANONICO/ . . SERVATY–TRAIECTEN–QUI/ . N–COMISSIONE–OBYT–12/ . 609–HENRICUS–A–/ . . CHOLT–V–I–LICENTIATVS/ . . RAETOR–HVIVS–OPPIDI–/ . . IT–REQVIESCAT–IN–PACE/WEL-E–HEER–CLAVD/WELEDE . . BRIAS/ . . EN HEE . . .

In zijn Kanunnikenlijst laat dr P. Doppler [8]) eerstgenoemde Christiaan van Bocholt tien jaar te vroeg sterven, nl. in october 1599. Merkwaardigerwijs stelt hij het optreden van diens opvolger wel in 1609 [9]), en zulks op 20 October van dat jaar. Elders [10]) dateert hij dit laatste ten onrechte weer tien jaar later, nl. 10 October 1619. De waarheid zal mét den steen wel in het midden liggen. De overige gegevens van dr Doppler kloppen er mede.

De tweede grafbewoner Hendrik van Bocholt, licentiaat in de beide rechten, komt als schout van Weert voor in een stuk van 1 September 1615 [11]). Hij huwde met Anna Cael van Rees(e), en was luitenant van het St. Jorisgilde [12]) en grootvader van Mathias van Bocholt, kanunnik van 1664-1717 [13])

De combinatie Claud.... en Brias wijst op Claudius Emmanuel de Brias, heer van Hogendoorne, geboren kasteel Horne uit Franciscus de Brias de Hogendoorn + 1705 en diens echtgenote Anna Mechtildis de Holsbecken. Later was hij te Weert woonachtig en trouwde aldaar. [14]).

Omtrent het Weerter pastoraat en de invloed der Universiteit van Leuven op de pastoorsbenoemingen in de Nederlanden kwam ik een typische ancien-régimeverhouding op het spoor door den derden steen van voren af van den buitengang der Noordelijke zijbeuk, dus links voor den biechtstoel van den tegenwoordigen bekleder van dat ambt. Hierop staat in Latijnse kapitalen te lezen;

PETRUS G . . . . . E . IN ALMA UNIVERSITAT .
LOVANIENSI 2 ANNIS PEDAG . . PORCENS . PROF . EGREGIUS

De benedenhelft van de tweede regel en de rest van het opschrift wordt door den opstaanden stenen rand bedekt. Hier is dus sprake van iemand die gedurende twee jaar professor was aan de voormalige Leuvense Universiteitspedagogie van het Verken alias paedagogium porcense of Standonckcollege, verbonden aan de faculteit der Artes, onze Wijsgebeerte en Letteren.

Door de vriendelijke medewerking van de hedendaagse prof. H. de Vocht te Leuven kwam ik tot de conclusie dat dit niemand anders kan zijn dan:

„Petrus Gulielmus Bogaerts, ex Aelst prope Eyndhoviam, alumnus quondam hujus paedagogii ac tertius in scholis artium anno 1717. Erat alumnus collegii pontificii, diaconus et sacrae theologiae baccalaureus formatus, dum in paedagogio Porcensi constituebatur professor anno 1721. Factus deinde anno 1724 via nominationis academicae pastor Werthensis in Gelria et sui districtus archipresbyter." [15])

Bij het jaarlijkse vergelijkende promotie-examen van 1717 was hij dus de derde zijner faculteit geweest.

Het hier uitgeoefende benoemingsrecht tot in de Nederlanden (met inbegrip van het wereldlijk en geestelijk gebied van den Bisschop van Luik) openvallende geestelijke ambten was aan de Leuvense Universiteit onder bepaalde voorwaarden toegekend door Sixtus IV in 1483 en aan de Faculteit der Artes door Leo X in 1513, nader bepaald door Adriaan VI in 1523, Gregorius XIII in 1572 en 1573 en Paulus V in 1616. Het faculteitsprivilege was door Karel V in 1531 en door Philips II in 1573 met bepaalde beperkingen erkend. [16]).

Was de gewone benoemingsgerechtigde een natuurlijke persoon dan kon dit recht eenmaal tijdens diens ambtsperiode, was het een rechtspersoon dan eenmaal in de tien jaren worden uitgeoefend. De bedoeling ervan schijnt geweest te zijn om enerzijds het intellectuele peil van den geestelijken stand door toevloed van gegradueerden hoger op te voeren, anderzijde deze laatsten ingeval van onvermogen een geestelijk ambt met een inkomen tot een bepaalde hoogte te kunnen verzekeren.

Schadelijk voor de zielzorg waren echter de menigvuldige betwistingen der Universitaire

benoemingen, hetgeen tengevolge had dat inmiddels de ambtsuitoefening achterwege bleef of gehinderd werd. Zo had een kerkvisitator reeds op 17 April 1670 betreffende Weert aangetekend: „Pastor non est. Pastoratus est litigiosus inter Joannem Bormans, nominatum ex parte facultatis Artium Lovanii et Conrardum Wynants praesentatum a Capitulo S. Servatii." [17]) Genoemd kapittel had nl. om beurten met den Heer van Weert het patronaatsrecht.

Een soortgelijke kwestie rees voor het Souvereine Hof van Oppergelder te Roermond tussen onzen Bogaerts en den door het kapittel voorgestelden canditaat Josephus Arnoldus Swysen. Tevergeefs voerde deze laatste aan, dat het kapittel in het rustige bezit van het beurtelingse, vrije patronaatsrecht was, dat dit recht zuiver, althans gemengd, laicaal en derhalve niet aan het pauselijk previlege onderworpen was, dat het verdrag van Venlo van 1543, waardoor Gelder aan Karel V kwam, behoud van alle previleges erkende, dat het patronaatschap anders zou worden gedestrueerd en de inlandse kinderen niet tot enige pastorye zouden kunnen geraken en tenslotte dat Weert als vrije rijksheerlijkheid buiten Gelderland en de Nederlanden en daarmede buiten het gebied van het Pauselijk previlege lag.

Van Leuvense zijde werd, blijkens een kanttekening op het betreffende verweerschrift, dit alles beschouwd als „Ploratus et ululatus Di. Syben (blijkbaar de advocaat van het kapittel,) contra Privilegia." Het Hof drukte het netter uit, doch achtte bij vonnis van 30 October 1726 het kapittel niettemin „niet gefondeert nochte ontfanckbaer." [18]) Van een Oostenrijks Hof was ook moeilijk anders te verwachten. De inlijving van Weert bij Opper-Gelder had dus ook kerkelijke gevolgen.

Daar Habets 1726 als het beginjaar van Bogaerts' pastoraat noemt [19]), leid ik hieruit af, dat deze zijn ambt eerst na deze uitspraak aanvaard heeft. Landdeken van Weert werd hij eerst op 4 Februari 1744 na het overlijden van zijn voorganger als zodanig: Joannes Weustinx, prot.ap. en pastoor van Wessem [20]). In 1758 stierf hij en werd hij op 14 Maart in het hoogkoor begraven [21]).

Meestal alleen met zijn eersten voornaam aangeduid dient men hem niet te verwarren met zijn tijd-, naam- en ambtgenoot Petrus Boogaerts, pastoor van St Oedenrode, overleden 27 April 1757. Ook deze had connecties met het Standonckcollege, want hij stichtte op 12 Juni 1756 daarbij een studiebeurs, de Bursa Rhodana, voor de aldaar te volgen filosofische en theologische studies ten behoeve van katholieke studenten, beurtelings uit St Oedenrode en Woensel, subsidiair uit de overige Meierij of omliggende plaatsen. [22])

Na de nrs 5310/11 betreffende P.W. Bogaerts's proces trof mij onder nr 5312 van Prof. H. de Vocht's Inventaris der Universiteitsarchieven [23]) de vermelding van een plaats Weertangre als aanhorigheid van het Weerter decanaat. Verstoord over mijn onkunde van dezen naam uit mijn omgeving kwam ik door lezing van het betreffende stuk uit 1611 tot de ontdekking, dat hij te wijten is aan een verkeerde lezing van „Weerteani" in de volgende tekst: „....constabat Joem Cremers novissimum Rectorem altaris s.Spiritus parochialis ecclesiae oppidi Weerteani resignasse." Volgt de benoeming door den Bisschop van Roermond van Arnoldus Aben tot rector van genoemd H. Geestaltaar en kennisgeving daarvan aan Peregrinus Vogels, deken van Weert. De omschrijving van dit stuk, welke ook ten onrechte van een pastoorsbenoeming spreekt, dient dus verbeterd te worden.

Achter in dezelfde Noordelijke zijbeuk der kerk is tengevolge van de vernieling van het zijportaal door den val van den toren in 1940 een grafsteen bloot gekomen (1,35 x -,53 M.), die een linkse strook mist en het volgende te lezen laat: 4

Randschrift in gothische minuskels van boven links af: . . . . t/(cartouche met: I R K) eñ–jan–keteler–starf–1576–den–20– (medaillon met 3 molenijzers, 2 en 1) / january . .

Het midden van den steen toont in Latijnse kapitalen (de eerste regel ruwer gehakt dan de volgende):

P K / . . NNO–1649/. . EN–7–/.NIVS–IS MYN/ . . OEDER–MER/EN–KETELA/. . RS–LEDEN–/. . ER–VERS–RVEN.

Een Jan Keteler wordt in het jaar 1573-74 als burgemeester genoemd. [24]) Hij reisde toen naar Antwerpen met een verzoek om verlichting van het plunderzieke en oproerige garnizoen. De goede man heeft het blijkbaar niet lang overleefd. De drie molenijzers komen m.n. in kerk en kloosterpand der Weerter Minderbroeders meer voor; zij vormden ook het oorspronkelijk wapen van Jan van Weert. [25])

Een wapen, dat mij voor een raadsel stelt, komt voor tegen het rugstuk van den preekstoel der St Maarten welke gedeeltelijk uit de 2e helft van de 17e eeuw dateert. Gedekt door een bisschopshoed vertoont het in het 2e en 3e kwartier een wassende maan met een barensteel in het

schildhoofd, dus het familiewapen van Eugenius Albertus d'Allamont, Bisschop van Roermond 1659-66, welk wapen hij met de spreuk „Patiens esto" ook gewoon was als bisschopswapen te voeren. [26]) De te Weert in het 1e en 4e kwartier voorkomende gekroonde, klimmende leeuw komt nergens elders in 's Bisschops wapen voor en is ook niet te verklaren door het wapen van zijn moeder, die een Merode was en geen leeuw in haar schild voerde. Is dit misschien het enig overgebleven teken uit de korte ambtsperiode van dezen Bisschop, – die een ijdel en onbeduidend man schijnt geweest te zijn [27]), – dat hij zijn titel van primaat van Gelder in zijn bisschopswapen heeft willen uitdrukken? Men moet dan den enkelen leeuwenstaart als kleine onnauwkeurigheid voor lief nemen. Ik geef mijn mening graag voor een betere.

En hiermede ben ik aan het eind van mijn grafstenenlatijn; de enkele gevallen, die ik voor den voet vermeldde, tonen duidelijk, welk een rijk historisch materiaal nog in deze honderden stenen verscholen ligt. Zaak is het, dit alles op te tekenen vóór kerkgangersvoeten nog meer daarvan vereffend hebben.

Weert, December 1946. Mr. STAN SMEETS.

---

[1]) Heemschutserie Nr. 8, Amsterdam, 1943.

[2]) De Voorloopige Lijst der Ned. Mon. v. Gesch. en Kunst, dl. VIII, prov. Limburg, 's-Hage 1926, blz. 545, geeft als oudste datum 1618.

Mr. P. C. van Treslong Prins tekende in Limburgs Jaarboek XXLV blz. 36 v. slechts 13 grafschriften op w.o. geen vóór-17e-eeuwse.

[3]) Bv. Voorlopige Lijst Limb. blz. 543.

[4]) Aldus medegedeeld door A. J. Flament in Chroniek Heerlijkheid Weert, Publ. 1892 blz. 153.

[5]) t.a.p. blz. 543.

[6]) Copie in het stadsarchief van een stuk, waarin de Weertenaren verklaren dat dit subsidie van het St. Servaaskapittel voor dit kapittel geen meerdere verplichtingen meebrengt. Medegedeeld door dhr. G. Houben te Weert in de vergadering van de Geschied- en Oudheidkundige Kring De Aldenborgh van 19 December 1939.

[7]) F. A. J. Vermeulen, Handboek Gesch. Ned. Bouwkunst, I, 's-Hage 1918, blz. 387. Laatstelijk J. Huijsmans, De Kathedrale Kerk van Roermond; Maasgouw 65e jg. blz. 33.

[8]) Publ. 1939 blz. 183.

[9]) t.a.p. blz. 209.

[10]) Publ. 1935 blz. 40 nt 1.

[11]) Flament Chroniek blz. 176.

[12]) J. A. Jolles, De Schuttersgilden en Schutterij van Limburg, Publ. 1937 blz. 110.

[13]) Publ. 1939, blz. 242.

[14]) Flament Chroniek, blz. 258, 273.

[15]) E. Reusens, Doc. rel. à l'hist. de l'Un. de Louvain 1425—1797; IV, Coll. et péd. Louvain 1886—1888. Onder nr. 139. Habets (Gesch. Bisd. Roermond, III (1892) blz. 373) geeft minder juist Eindhoven als geboorteplaats.

[16]) zie: Valerius Andreas' Fasti Academici Stud. Gen. Lov.; Lov. MDCL. Blz. 20 v.

[17]) Habets t.a.p. blz. 378.

[18]) Priv. ac. Lov. concessa, Lov. 1728, in 4° II p. 590—592. Het dossier in Staatsarchief Brussel, Leuv. Univ. fonds nr 5310/11.

[19]) a.w. blz. 373.

[20]) Habets t.a.p.

[21]) Begrafenisreg. 1726—63 Rijksarch. Limb. nr 696 op 1758: „14 martij / admodum rev. ac amplissimus / dominus petrus bogaerts / 32 annis huius parochiae pastor et decanus civitatis et districtus wertensis / saep. in medio choro".

[22]) Staatsarch. Brussel; Leuv. Univ. fonds nr 2170.

[23]) Inv. des Arch. de l'Un. de Louv. 1426—1797 aux Arch. Gén. du Royaume à Brux., Leuven 1927.

[24]) Flament, Chroniek blz. 207.

[25]) Flament, Chron. blz. 176.

[26]) Habets Gesch. Bisd. Roerm. II blz. 442, 495 nt 1 en 501.

[27]) L. J. Rogier, Gesch. Kath. N-Ned. II (1946) blz. 648.

GRAFSCHRIFTEN BOVEN IN EEN TOREN.

Bij restauratiewerkzaamheden in het inwendige van de om zijn lengte bekende toren der St. Martinuskerk te Weert heeft men onlangs op de eerste verdieping, dus vlak boven het hoofdportaal en achter het zangerskoor der kerk, en wel naast de toegang tot die verdieping langs de wenteltrap, een tweetal opschriften ontdekt, die aangebracht waren op een oudere, tot nu toe verborgen kalklaag. Zij zijn aangebracht in een rode kleurstof en samengevat in één barokke omlijsting.

De tekst luidt:

Anno 1602 den 26 Februarey is ghestorven
meister Jacop In den Zeef ende begraven
28. God gefe hem graty.
Amen.
Anno 1603 den 20 Januarius is gestorven
Herman Caris. Godt heb sijn ziel.

Uit een nadere beschouwing dezer torenruimte blijkt dat deze vroeger een onderdeel van het zangerskoor heeft uitgemaakt, waarvan zij nu door een houten schot achter het orgel is afgescheiden. Gezien ook de meister-titel van Jacop, die er op wijst dat deze magister cantus is geweest, ligt het voor de hand, dat men door deze opschriften de leden van het zangkoor heeft willen herinneren aan twee hunner overleden medeleden ter opwekking om voor hun zieleheil te bidden.

Volgens mededeling van mr. D. in Het Kanton Weert van 21 Maart j.l. zou een dergelijk gebruik op kerkkoren in ons land vrij algemeen zijn. In de parochiekerk van Wijchen worden de namen der overledenen sedert lang, aangebracht op koperen plaatjes, op het orgel geschroefd.

Weert. STAN SMEETS.